

УДК 346+347.73

О. П. Подцерковний

**ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО:
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПОШУК ТОЧОК ПЕРЕТИНУ
ТА ВЗАЄМОДІЇ**

Розбалансованість політичної системи держави, часті зміни урядів, коаліцій та їх програмних документів болюче відображається на стані економічного регулювання та його правових формах, уособлених, зокрема, в господарському та фінансовому законодавстві. Відсутність чіткої та послідовної державної стратегії щодо податкових, бюджетних, монетарних, виробничих, підприємницьких та інвестиційних відносин, хаотична законотворчість, підкріплена непередбачуваними пакетними домовленостями політиків, — все це служить вагомим чинником невисокої інвестиційної привабливості економіки України.

У цих складних суспільних умовах правознавці не мають право підігрувати роз'єднанню та протистоянню, замикатися межами власних галузевих розробок. Натомість саме останнє відбувається тоді, коли окремі дослідники намагаються збудувати так би мовити «китайські стіни» між галузями права, обґрунтувати самодостатність галузевого інструментарію для вирішення проблематики тих чи інших відносин.

Такий стан є хибним вже виходячи з методологічної потреби враховувати якомога більшу кількість факторів явища, що організується, застосовувати комплексний підхід до вирішення його проблем задля досягнення ефективності та результативності впливу.

У цьому сенсі подальша диференціація та взаємодія актів законодавства, пристосування їхнього змісту до практичних потреб роблять найчастіше безглуздими дискусії про жорстке відмежування одних відносин, урегульованих правом, від інших. Головним стає визначення найбільш важливих і системоутворюючих факторів проблемних відносин. Як буде показано надалі, лише постав у змішаному, тобто реальному вигляді, що вимагає комплексних заходів впливу, такі відносини, у тому числі госпо-

дарські та фінансові, можуть розраховувати на адекватне та ефективне правове регулювання з боку держави.

Спробуємо позначити важливий напрямок погодження та взаємодії господарсько-правового та фінансово-правового регулювання.

Складність такого погодження полягає, по-перше, у неоднозначності трактування складу господарсько-правового та фінансово-правового регулювання. А по-друге, у їхньому постійному наближенні та спільному використанні в змісті законодавчих актів.

Законодавець запропонував лише окремі критерії розмежування цих галузей права. Так, ст. 4 Господарського кодексу України передбачає, що не є предметом регулювання кодексу фінансові відносини за участі суб'єктів господарювання, що виникають у процесі формування та контролю виконання бюджетів всіх рівнів. Натомість в цих положеннях жодного слова не сказано про несумісність процедури бюджетних видатків із предметом регулювання господарського права. Норми ГК України визначають бюджетну, податкову, грошово-кредитну, амортизаційну та валютну політику як основні напрями економічної політики держави (ст. 10), забезпечують врахування потреб бюджетної системи під час формування фінансових планів державних підприємств (ст. ст. 75–77), засад здійснення фінансової діяльності суб'єктами господарювання (гл. 35, ст. ст. 333–365), господарського контролю та нагляду у сфері фінансових, кредитних відносин, валютного регулювання та податкових відносин (ст. 19), облікових та звітних процедур (ст. ст. 19, 71), засад застосування адміністративно-господарських санкцій, природа яких дозволяє охоплювати фінансові санкції (гл. 27, ст. ст. 238–250). Бюджетним та податковим законодавством також не заперечується необхідність погодження облікових, фінансових, контрольних та інших механізмів із правилами здійснення господарської діяльності.

Особливо значний ступень взаємопроникнення спостерігається між господарськими та податковими відносинами. Це обумовлено, насамперед, тим, що податковий тиск із боку держави прямо відображається на поведінці суб'єктів господарювання. І навпаки, податкові вимоги, що не враховують реалії господарської системи, не можуть бути виконані суб'єктами господарювання.

Мабуть тому в багатьох нормах ГК України регламентуються податкові відносини (наприклад, у ч. 1 ст. 10 передбачаються напрямки податкової політики, ч. 2 ст. 12 — податкові пільги в контексті коштів державного регулювання господарської діяльності, ст. 240 — наслідки приховання об'єкта оподаткування, ст. 243 — наслідки створення перешкод у проведенні податкових перевірок і ін.). Тим самим податкові відносини розглядаються як сфера господарської діяльності, а податкова дисципліна — як необхідна умова її здійснення [1, с. 23–27].

Виникаюче у такий спосіб перехресне регулювання економічних відносин з боку господарського, фінансового та інших галузей права є не лише даністю, але й необхідністю. Наприклад, державний кредит, бор-

гові зобов'язання держави взагалі розглядаються з позиції фінансового, господарського та цивільного права. При цьому кожна з цих галузей привносить щось цінніше у відповідне регулювання: цивільне право — традиції майнового регулювання та витонченість нормативного інструментарію, господарське право — забезпечення потреб економічного розвитку та професійну специфіку, фінансове право — реалізацію бюджетних та податкових суспільних очікувань. Отже лише в поєднанні відносини — предмет правового впливу можуть вважатися гармонійно організованими. Але можливості однієї галузі в цій сфері виявляються обмеженими, часто-густо потребують доповнення інструментами інших нормативно-правових утворень.

Так, серед операцій, що використовуються під час функціонування господарських систем, провідну роль відіграють операції щодо опосередкування руху коштів та перерозподілу грошових фондів. У науці фінансового права ці явища досліджувалися в межах аналізу проблем управління грошовими потоками підприємств. Проте очевидно, що склад відносин, які виникають під час таких операцій, виходить за рамки фінансової вертикалі, зокрема, тісно поєднаний із загальними правилами господарювання, а також характеризується підпорядкуванням не лише владному рішення того чи іншого органу, але й закону, локальним та корпоративним актам (нормативним договорам), а також здебільшого відображає волевиявлення органів та трудових колективів одиничних ланок господарських систем.

Чи може в цих умовах фінансове право окремо від господарського вирішити проблеми руху фінансових коштів? Напевно, ні. У фінансовому праві предметом виступають відносини у сфері обігу грошових потоків. Однак без урахування особливостей регулювання господарської діяльності ці відносини не можуть бути ефективно організовані, позаяк завжди орієнтуватимуться лише на монетарні аспекти тих чи інших проблем без урахування паралельно існуючих та нерозривно пов'язаних із ними товарних та соціальних відносин. Саме із цього приводу, напевне, фінансове право здебільшого орієнтується на податкове та бюджетне право, які зазвичай вторинні, «підпорядковані» [2, с. 197] та не можуть існувати поза правовою формою. Як відзначав С. М. Братусь, фінансові відносини не можуть існувати без спеціального об'єкта (грошові кошти), не можуть бути врегульовані окремо від фінансової діяльності держави як владно-організаційної діяльності [3, с. 88].

Що ж стосується господарського права, то воно здатне вийти за рамки «прокрустова ложа» монетаристики та винайти універсальні інструменти задля досягнення загальногосподарської мети, не обмежуючись окремими методами регулювання та об'єктним складом відносин. На думку В. П. Д'яченка, в процесі виробництва та обміну, властивого для господарських відносин, відбувається зміна форм вартості, на протигагу руху виключно грошової форми вартості у фінансових відносинах [4, с. 54]. Цей погляд підтримали інші вчені, наприклад, В. Ф. Кузьмін:

«У фінансових відносинах грошова форма вартості відділена від товарної, не є наслідком зустрічного руху товарної форми вартості» [5, с. 35]. Отже, якщо намагатися вирішити проблеми руху грошей у системі господарських зв'язків, за допомогою наукового та законодавчого інструментарію лише фінансового права, то виникає неприродне відділення товарних елементів від грошових у системі єдиних за економічною сутністю відносин. Не випадково, наприклад, професор Л. К. Воронова не вважає безпосереднім предметом фінансового права «фінансові відносини господарюючих суб'єктів (комерційних і некомерційних підприємств), відносини, які виникають на ринку фінансових послуг, при формуванні і подальшому використанні недержавних пенсійних фондів, приватних господарств», відносячи їх до відносин, що «знаходяться під впливом фінансово-правових норм» [6, с. 33]. Перебуваючи під спільним фінансово-правовим та господарсько-правовим впливом, відносини у сфері приватних фінансів потребують комплексних фінансово-господарських рішень.

На жаль, звичайним є окремий розвиток фінансово-правового, зокрема податкового та бюджетного, регулювання, з одного боку, та правил здійснення господарської діяльності, з іншого боку. Наприклад, бюджетне законодавство визначає порядок перерозподілу бюджетних коштів та виходить із потреб забезпечення наповнення бюджету, контрольованості та змоги піддаватися управлінському впливу з боку органів управління. Це здебільшого суперечить нагальним потребам економічних суб'єктів, зокрема, почасти не враховує інтереси стягувачів у процедурі виконавчого провадження, банкрутства, порушує інтереси інвесторів стосовно пільг, руйнує стабільність «правил гри» в економіці тощо. А, наприклад, основні засади касових операцій суб'єктів господарювання, санкції за порушення банківських нормативів, ліміти резервування кредитних ресурсів та деякі інші відносини, що мають визначальний вплив на використання грошових коштів у сфері господарської діяльності, досі вирішуються нормативно-правовими актами НБУ, хоча мали б знайти своє відображення у вигляді вихідних принципів та обмежувальних чинників у законодавчих актах, насамперед у ГК України. Адже фінанси — це грошова оцінка господарської діяльності організації, здійснена у встановленому порядку [7, с. 109]. А отже, без урахування вимог господарського правопорядку правову організацію фінансів підприємств та держави не забезпечити. Тобто якщо вивчати діяльність господарюючого суб'єкта та публічних утворень лише з огляду на обіг фінансів, без урахування суто господарських (виробничих) чинників відповідних процесів, думки трудового колективу, суспільства та інвесторів, проблем розвитку економіки, регіону та багатьох соціально-економічних чинників, то не уникнути похибок у регулюванні фінансової діяльності підприємств та публічних організацій.

Позитивно, що в літературі не припиняються спроби окремих представників науки фінансового права вийти за рамки державно-утворювального характеру фінансово-правового регулювання, що ґрунтується

на розмежуванні так званого фінансового «централізму» [4, с. 54; 8; 9; 5, с. 35; 10] та «децентралізму» (розширена концепція) [11, с. 39; 12, с. 7; 13; 14; 15; 16]. Відповідні розробки з'являються на ґрунті розуміння недостатньої ефективності існуючого інструментарію фінансового права для врегулювання приватно-фінансових відносин. Із цього приводу набули поширення праці вчених, в яких розробляються проблеми на стику фінансового та інших галузей права. Прикладом таких розробок є вивчення проблем управління фінансами приватних підприємств [17], формування та розподілення грошових фондів комерційних організацій [18, с. 171–263], підприємств з іноземними інвестиціями [19], транскордонного обігу фінансів [20] тощо.

Однак попри ці роботи доводиться констатувати, що в рамках фінансового права ці питання не можуть бути остаточно та ефективно вирішені. Не випадково дослідники фінансового права називають проблемою на стику фінансового та цивільного права «комплексність регулювання відносин комерційного управління грошовими коштами» [21, с. 122]. Виникнення потреби в такій інтеграції бере початок із появи особливого регулювання, яке виходить за рамки категорії «публічно-владного управління фінансами» та категорії «приватноправового регулювання». Проте в економічному обігу інструменти господарського управління не збігаються із засобами державно-владного упорядкування, а тому потребують виведення на новий якісний рівень організації їх теоретичного та законодавчого відображення. Тут не можна не помітити висновок Г. Л. Знаменського із приводу того, як поняття управління має розглядатися у сфері господарювання: «Вертикальні господарські відносини будуються не на підпорядкуванні однієї сторони іншій, а на взаємних зобов'язаннях, ...на вимогах суспільного господарського порядку» [22, с. 54–55]. Тобто господарсько-правова концепція дозволяє пристосувати принципи вертикального регулювання, що застосовуються у фінансовому праві, до потреб господарських систем із певною їх трансформацією відповідно до господарсько-правової традиції. Причому тут завжди має враховуватися провідна сила групового (колективного) інтересу в управлінні грошовими коштами та іншими фондами, що ґрунтується на пристосуванні інтересу окремої ланки виробничо-господарського суб'єкта до вихідного сукупного колективного економічного інтересу.

Звертає на себе увагу лише часткове врахування інтересів економічних суб'єктів у сфері фінансово-фіскального регулювання. Красномовне підтвердження тому — скасування Законом «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» більшості інвестиційних пільг, призупинення та зміна понад 150 господарських законів з єдиною метою — забезпечення бюджетного наповнення. Аналогічна ситуація виникла з Державним бюджетом на 2008 рік. Причому навіть прийняття Бюджетного кодексу, Закону «Про засади державної регуляторної політики в сфері господарювання» та вміщення спеціальних норм в Закон України «Про систему оподаткування», що мали на

меті запобігти «жонглюванню» економічним законодавством, не дало бажаних результатів у питанні стримування бюджетних процесів у рамках уважного ставлення до господарських та взагалі економічних інтересів. Доводиться констатувати, що ідеї відомого фінансиста В. О. Лебедева: «Добробут державного господарства залежить від добробуту приватного господарства... і тому для надходження коштів до казни не слід порушувати добробут приватних господарств, позаяк фіскальні інтереси стоять позаду загальноекономічних інтересів, і лише у надзвичайних випадках державного життя, коли питання йде про збереження незалежності і цілісності держави, фінансові міркування повинні мати перевагу» [11, с. 43] — дотепер залишаються ідеалістичними для вітчизняної економіко-правової системи.

У той саме час, фінансове право могло б запозичити те, що є методологічною основою господарського права — узгодження приватних та публічних інтересів, виробничих та фінансових чинників. Без такого узгодження не може відбутися пристосування бюджетних потреб до господарських та взагалі економічних потреб. Адже, «господарський механізм має працювати в силу внутрішніх економічних імпульсів чи фактів, а не підганятися ззовні лише чинниками адміністративного характеру» [23, с. 92].

Отже, так само, як, за висловом того ж В. О. Лебедева, ближче за все фінансова наука стоїть до політичної економії і часто наводиться як одна з її частин» [11, с. 42], так само фінансове право має наближатися до господарського права та навпаки, утворюючи один з одним суміжні нормативні утворення у сфері регулювання фінансів. Не випадково ГК України активно долучає фінансові категорії до сфери свого предмета регулювання (ч. 1 ст. 10, ч. 2 ст. 12, ч. 3 ст. 13, ст. ст. 16, 17, ч. 3 ст. 19, ч. 8 ст. 19, ч. 6 ст. 128, ст. 240, ст. 243 тощо). Показово, що вже сьогодні правове регулювання бухгалтерського обліку та звітності пропонується розглядати в рамках господарського права [41, с. 500–523], і не лише в Україні. Наприклад, Німецьке торговельне уложення, оновлене на початку цього десятиріччя, вмістило в себе значну кількість облікових та звітних процедур відповідно до загальноєвропейських стандартів.

Другою частиною відносин, де господарсько-правове та фінансово-правове регулювання потребують узгоджених рішень, є сфера участі держави та територіальних громад у господарських відносинах. Така участь на сьогодні обумовлена, передусім, могутньою майновою базою та господарськими потребами держави і територіальних громад. Якщо аналізувати конституційні положення щодо функцій держави та місцевого самоврядування, то можна виявити низку напрямів, які неможливо реалізувати інакше, як через безпосереднє входження відповідних органів у зобов'язання з суб'єктами господарювання. Взяти хоча б приписи ст. 95 Конституції України про спрямування видатків на суспільні потреби; положення ст. 99 Конституції про забезпечення НБУ стабільності грошової одиниці; встановлені в ст. 116 Конституції функції Ка-

бінету Міністрів із проведення фінансової, цінової та інвестиційної політики; управління об'єктами державної власності; здійснення державою зовнішньоекономічної діяльності.

Причому з розвитком ринкових відносин, коли обсяг заходів прямого адміністративного впливу на економіку неодмінно зменшується, а перевагу отримують непрямі важелі управління економікою, обсяг господарських відносин за участю публічних організацій, а відповідно, і господарських зобов'язань, що їх опосередковують, неодмінно зростає [24, с. 48; 25, с. 63–69]. Значний обсяг неподаткових доходів держави потребує інструментального забезпечення з боку інститутів господарського зобов'язального права.

Таку ж функцію відіграють господарські зобов'язання для забезпечення державної грошово-кредитної політики. Ці угоди здебільшого виходять за рамки фінансово-правових механізмів, коли організаційно-імперативні відносини доповнюються майново-диспозитивними. Наприклад, заходи щодо емісії грошових коштів, встановлення облікової ставки НБУ та контролю за поверненням в Україну валютної виручки доповнюються заходами стосовно придбання НБУ іноземної валюти для поповнення валютних резервів, розміщення Мінфіном державних цінних паперів, надання урядом державних гарантій тощо. Останні не мають владно-імперативного значення для суб'єктів господарювання в тому плані, що правочини, спрямовані на їх реалізацію, укладаються добровільно, а отже, виникає потреба у їх специфічному майново-господарському регулюванні. Щільне переплетіння організаційних та майнових елементів, а також професійно спрямований господарський характер виникаючих у такій спосіб зв'язків відокремлюють ці угоди від загальноцивільних та цілком підводять під господарсько-правове регулювання. Господарський обіг, у рамках якого виконуються такі угоди, не лише утворює специфічне поле для діяльності фінансових посередників, ринку фінансових послуг та цінних паперів, але й обумовлює підпорядкування відповідних інструментів грошово-кредитної політики загальногосподарським механізмам.

Аналогічним чином господарські зобов'язання виникають з неподаткових доходів бюджетів, у тому числі з надання послуг суб'єктам господарювання, отримання прибутку від діяльності підприємств державної та комунальної форм власності, державного кредиту, міжнародного економічного співробітництва держав, окремих майнових зобов'язань, пов'язаних з оподаткуванням, про що йтиметься далі. Але стосовно наведеної групи відносин субординаційного характеру господарсько-правові заходи мають обмежену дію, тут перевагу мають фінансово-правові норми. Натомість зміст цих зобов'язань вимагає господарсько-правових досліджень з погляду їх відповідності господарським потребам, зокрема з питань державної підтримки суб'єктів господарювання (ст. 19 ГК). Іншими словами, в цьому випадку має бути з'ясовано, яким чином відбувається правове забезпечення гарантій та потреб господарюючих суб'єктів під

час вступу ними у сферу бюджетно-податкового упорядкування. Крім того, в рамках централізованого руху грошових фондів подекуди теж виникають договірні форми, що мають відповідати логіці загальногосподарських механізмів.

Наприклад, у літературі зустрічаються пропозиції щодо внесення змін до ст. ст. 104, 105, 106 та 107 Бюджетного кодексу України з метою встановити «істотні умови угод (договорів), на підставі яких суб'єкти міжбюджетних відносин надають, отримують та використовують кошти для фінансування видатків, зазначених у відповідних статтях» [26, с. 34]. Проте відповідні договірні умови не можуть відбутися без пристосування їх до майново-господарських зобов'язань. Інакше втрачається сенс договірного опосередкування цих відносин, адже Бюджетному кодексу не відома категорія істотних умов договорів, юридичних наслідків їх недодержання, підстав виникнення, зміни та припинення. Посилання на Цивільний кодекс тут виглядатимуть недоречними, адже ЦК України не лише прямо виключає бюджетно-фінансові відносини з власного предмета регулювання (ст. 1), але й за природою не пристосований для оперування публічними механізмами регулювання, не може упорядковувати відносини з приводу реалізації владної компетенції. Отже, відповідні пропозиції до Бюджетного кодексу щодо встановлення істотних умов договорів у сфері міжбюджетних відносин мають бути підкріплені посиланням на ГК України, який регулюватиме ці договірні відносини в частині, не врегульованій Бюджетним кодексом.

Аналогічні підстави виникнення господарських зобов'язань у податковій сфері можна виявити у випадку видачі банківського авалю за податковими векселями, розстрочення податкового боргу, податкового компромісу тощо. Крім того, як відзначають Д. Х. Липницький та Г. Д. Болотова, суб'єкти господарювання несуть не тільки обов'язки зі сплати податків, але й мають право вимагати повернення необґрунтовано вилучених або безпідставно сплачених коштів, що призводить до виникнення господарських зобов'язань [27, с. 379]. Звертає на себе увагу те, що навіть фахівці в галузі фінансового права зауважують, що кредитні відносини за участю держави не входять у сферу регулювання фінансового права і регулюються цивільним правом [28, с. 36–45]. З огляду на розмежування цивільних та господарських зобов'язань останнє твердження підлягає уточненню. Так, О. І. Худяков висунув теорію «фінансового договору». Такий договір характеризується тим, що однією із сторін є держава; застосовується він у тій сфері фінансової діяльності, де організація відносин вимагає узгодження між сторонами умов руху грошових коштів, проте юридична нерівність сторін «не виражена так категорично, як при імперативному методі», проте все ж таки «сторони не мають рівноправ'я у цивільно-правовому сенсі» [29, с. 32–36]. Ця думка перекликається з визнанням цивіліста Г. Ф. Шершеневича про те, що із-за казни постійно виглядає держава зі всією владою і підриває приватноправовий характер суб'єкта і відносин [30, с. 545]. Останнє дає

змогу вишукувати природу фінансового договору на стику господарського та фінансового права, особливо за участю суб'єктів господарювання, коли ці відносини підпадають під дію ГК України, отримуючи змішаний приватно-публічний механізм регулювання, але водночас вимагають узгодження з механізмами бюджетного впорядкування — задля уникнення дисбалансу зовнішніх та внутрішніх чинників фінансово-господарської діяльності публічних організацій, а також задля конкретизації публічного інтересу у вольовому опосередкуванні грошових зобов'язань за участю публічних організацій.

Господарсько-правовий підхід до вирішення питань таких публічних зобов'язань, як місцеві позики, здатен допомогти у гнучкому введенні публічних організацій у сферу господарського обігу. Наприклад, розглядаючи положення ст. ст. 16—18, 72 Бюджетного кодексу України, Л. О. Нікітіна визнає, що існування в Україні такого джерела для покриття дефіциту бюджету, як місцеві позики, без достатнього правового регулювання «провокує місцеву владу та недобросовісних кредиторів на оформлення неефективних позичок, що може призвести до банкрутства територіальної громади» [31, с. 10—11]. На жаль, авторка не наводить відповідні пропозиції, натомість очевидно, що їх не можна вирішити суто в системі бюджетного законодавства, яке не покликане виходити на рівень врегулювання ринкових відносин між місцевими радами та суб'єктами господарювання. Власно акцент на можливе «банкрутство» територіальних громад орієнтує на співвідношення з традиційними підприємницькими інститутами. Отже, відповідні пошуки мають здійснюватися також у рамках господарсько-правового регулювання. Зокрема, доречно було б доповнити ст. 346 ГК України ч. 4 такого змісту: *«Зобов'язання комунальних організацій, що фінансуються з місцевого бюджету, та комунальних некомерційних підприємств перед суб'єктами господарювання за кредитними договорами та позиками, зокрема з боргових цінних паперів, можуть виникати лише після отримання позитивного висновку Міністерства фінансів України щодо спроможності територіальної громади гарантувати виплати за цими зобов'язаннями»*.

Конструктивній імплементації податкової системи у господарське середовище заважає жорсткий супротив окремих представників науки фінансового права заходам із ув'язування вимог господарського та фінансового (податкового) законодавства. Останній приклад — пропозиції стосовно виключення з ГК України норм про правові засади оподаткування господарської діяльності (ст. ст. 17, 239, 242) [32, с. 30—31]. Під час реалізації таких пропозицій відірваність податкового законодавства від системи господарських правовідносин може тільки поглиблюватися, сприяючи в кінцевому підсумку розквіту тіньової економіки.

Оптимізація та раціоналізація податкового регулювання не може відбуватися без врахування наслідків окремих новел для розвитку господарсько-правових зв'язків.

Зокрема, треба не збільшувати карально-адміністративні заходи впливу на підприємців стосовно ухилення від несплати податків із метою якомога більшого наповнення бюджету, а будувати справедливую та замішану на оподаткуванні, насамперед, прибуткової діяльності суб'єкта господарювання систему податкових відносин, про що неодноразово наголошувалося в економічній літературі («податок має вилучати прибуток, а не капітал підприємств» [33, с. 15]). Практика господарсько-фінансових відносин в Україні засвідчує, що яким би досконалим з погляду формальної логіки не буде закон, він не відіграватиме роль інструменту дієвого впливу на економічні відносини, якщо будуватиметься на категоріях, які суперечать основним засадам господарської і економічної діяльності, або не узгоджуються з ними.

Доцільно у цьому контексті заперечити думку про те, що тінізації економіки України сприяють прогалини в законодавстві [34]. Як свідчить досвід сучасного законотворення, намагання заповнити всі «прогалини» у законодавстві призводять до лавиноподібного ускладнення податкового та господарського законодавства, яке утворює нові суперечності та залишає місце для елементарних помилок у процесі прийняття фінансово-господарських рішень. У цьому сенсі слід говорити не про усунення прогалин, а про гармонізацію та подальшу систематизацію законодавства, зокрема узгодження податкового та господарського законодавства. Невипадково у кримінально-правовій літературі визнається позитивна роль прийняття Господарського кодексу, який нарівні з Кримінальним кодексом сприяє зниженню рівня криміналізації підприємницького сектора [35].

Не можна звинувачувати підприємців у намаганні мінімізувати (оптимізувати) податки. Показово, що прояви «тіньової економіки» виявлялися дослідниками навіть у Радянському Союзі [36, с. 59–72], за часів якого, як відомо, підприємницьких структур не було. Відповідні прояви завжди виникатимуть не лише у зв'язку з умисними намірами суб'єктів господарювання ухилитися від сплати податків, але й переважно тому, що формально-логічне поле, утворене податковими приписами, не завжди вписується у нагальні потреби економічних суб'єктів. Саме тому конче важлива співпраця податківців та господарників щодо зменшення цієї розбіжності. Марно розраховувати, що можна повністю їх виключити, як неможливо забезпечити повний збіг інтересів платників податків та держави. Але прагнути до цього потрібно. Зокрема, варто встановити такий зміст податкових зобов'язань, який відповідав би логіці господарських процесів. У цьому контексті не можна погодитися з думкою про те, що необхідно «увести обмеження на залучення кредитів з офшорних зон» [40], збільшити обмеження готівкового обігу [37, с. 15]. Як справедливо відзначається в літературі, «спроби насильницької легалізації у стратегічному плані означатимуть руйнування капіталів, що працюють у «тіні». Вилучення ж коштів з тіньового обігу фіскальними засобами фактично означатиме декапіталізацію економіки з відповідним

зменшенням зайнятості, доходів та обсягів випуску суспільного продукту» [38, с. 3]. Зрештою, відповідному пристосуванню господарських зобов'язань до найбільш оптимальної податкової «схеми» просто важко запобігти. Адже, за визнанням фахівців-кримінологів, майже неможливо «виявити дійсний характер взаємин» суб'єктів господарювання, на заваді чому стоять «різні форми забезпечення боргових зобов'язань, гарантії, депонування цінних паперів» [39]. Тому мову необхідно вести, передусім, про науково обгрунтовану взаємодію каральних інструментів фінансового права із механізмами забезпечення господарської діяльності.

Викладене доводить, що гармонізована взаємодія фінансових та господарських механізмів регулювання економічних відносин підвищує ефективність регулятивного впливу держави, обумовлює здатність останнього відображати реальні потреби суспільства у побудові економіки випереджувального розвитку, а не такої, яка вічно дожинає.

Л і т е р а т у р а

1. *Теньков С. О.* Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України. — К.А.С.К., 2004. — 720 с.
2. *Халфина Р. О.* К вопросу о предмете и системе советского финансового права // Вопросы советского административного и финансового права. — М., 1952. — С. 182–213.
3. *Братусь С. Н.* Предмет и система советского гражданского права. — М.: Госюриздат, 1963. — 198 с.
4. *Дьяченко В. П.* Вопросы теории финансов. — М.: Госфиниздат, 1957. — 191 с.
5. *Кузьмин В. Ф.* Кредитные и расчетные правоотношения в промышленности. — М.: Юрид. лит., 1975. — 200 с.
6. *Воронова Л. К.* Фінансове право України: Підручник. — К.: Прецедент: Моя книга, 2006. — 448 с.
7. *Ершова И. В.* Имущество и финансы предприятия: правовое регулирование. Учеб.-практ. пособие. — М.: Юристъ, 1999. — 397 с.
8. Фінансове право: Підручник / За ред. Л. К. Воронової. — К.: Вентурі, 1998. — 384 с.
9. *Орлюк О. П.* Фінансове право. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 528 с.
10. *Зришвили Н. Д.* Финансовое право. Учебник. — М.: ЮНИТИ: Закон и право, 2000. — 605 с.
11. *Лебедев В. А.* Финансовое право: Учебник. — М.: Статут, 2000. — 461 с.
12. *Азаров М. Я.* Завдання фінансової науки в умовах удосконалення управління державними фінансами // Фінанси України. — 2004. — № 8. — С. 3–12.
13. Финансовое право / Под ред. Е. Ю. Грачевой, Г. П. Толстопятенко. — М., 2003. — 536 с.
14. Финансы: Учебник / Под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской, Б. М. Сабанти. — М.: Перспектива, 2000. — 520 с.
15. *Музыка О. А.* Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством. — К., 2004. — 344 с.
16. *Нечай А.* Публічні фонди та публічні видатки як категорії фінансового права // Право України. — 2004. — № 4. — С. 60–63.
17. *Кулик А. М.* Державне регулювання економічного розвитку приватних агроформувань в Україні: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2005. — 21 с.

18. Ручкина Г. Ф. Теоретические основы финансово-правового регулирования предпринимательской деятельности в Российской Федерации. — М.: Юриспруденция, 2004. — 414 с.
19. Пузанова Г. Й. Организационно-правовые вопросы финансовой деятельности в сфере предпринимательства с участием иностранного капитала: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. / ОГУ им. И. И. Мечникова. — О., 1993. — 19 с.
20. Айеле Н. А. Міжнародно-правові форми розрахунків у транскордонному обігу фінансових коштів: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2004. — 16 с.
21. Близнюк О. Роль фінансового права в регулюванні відносин управління грошовими коштами // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 10. — С. 121–124.
22. Знаменский Г. Л. Хозяйственное законодательство Украины: формирование и перспективы развития. — К.: Наук. думка, 1996. — 64 с.
23. Мамутов В. К. Предприятие и вышестоящий хозяйственный орган. — М.: Юрид. лит., 1968. — 240 с.
24. Стрик Дж. Государственные финансы Канады: Пер. с англ. / Сев. Осет. науч. центр, Владикавказский ин-т упр.; Общ. ред. А. Л. Кудрина, В. Д. Дзгоева. — М.: ОАО «НПО «Экономика», 2000. — 399 с.
25. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / Пер. з англ. А. Олійник, Р. Скільський. — К.: Основи, 1998. — 854 с.
26. Нечай А. А. Правові проблеми регулювання публічних видатків у державі: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2005. — 40 с.
27. Липницький Д. Х., Болотова Г. Д. До питання про підвідомчість господарських спорів // Вдосконалення судоустрою та господарського судочинства: проблеми та перспективи: Матеріали наук.-практ. конф. 12–13 квіт. 2006 р. — Донецьк, 2006. — С. 378–382.
28. Пацурківський П. Проблеми теорії фінансового права. — Чернівці: ЧДУ, 1998. — 276 с.
29. Худяков А. И. К вопросу о предмете и методах финансового права // Міжнародна наукова конференція «Проблеми фінансового права». — Чернівці, 1996. — Вип. 1. — С. 32–36.
30. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. — М.: Изд-во Бр. Башмаковых, 1912. — Вып. 3. — 698 с.
31. Нікітіна Л. О. Правові засади формування місцевих бюджетів: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Держ. податк. адмін. України. Нац. акад. держ. податк. служби України. — Ірпінь, 2004. — 18 с.
32. Пришва Н. Ю. Правові проблеми регулювання обов'язкових платежів: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 39 с.
33. Вишневський В. П. Методологічні основи вдосконалення оподаткування підприємств: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.06.01 / НАН України. Ін-т економіки пром-сті. — Донецьк, 1998. — 34 с.
34. Головченко О. М. Чинники, що сприяють «тінізації» економіки у трансформаційному суспільстві // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2005. — № 12 / <http://mndc.naiau.kiev.ua>.
35. Камлик М. І. Забезпечення законності у сфері підприємництва: кримінологічний аспект // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2005. — № 11 / <http://mndc.naiau.kiev.ua>.
36. Колас Л. Теневая экономика как особенность российского капитализма // Вопросы экономики. — 1998. — № 10. — С. 59–72.
37. Пивоваров В. В. Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. — Х., 2003. — 20 с.

38. *Іваськів В.* Національна економіка: з «тіні» — до світла // Президентський вісник 2004. — № 2, 31 берез. — С. 3.
39. *Калюжний Р. А., Бутузов В. М.* Використання офшорних юрисдикцій при здійсненні сумнівних фінансових операцій // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). — 2001. — № 4 / <http://mndc.naiau.kiev.ua>.
40. Про рішення Ради Національної безпеки і оборони України від 25.01.2001 р. «Про заходи щодо детінізації економіки»: Указ Президента України від 20.03.2001 р. № 183 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 12. — Ст. 486.
41. *Хозяйственное право: Учебник* / В. К. Мамутов, Г. Л. Знаменский, К. С. Хахулин и др.; Под ред. В. К. Мамутова. — К.: Юринком Интер, 2002. — 912 с.